

MICHEL BOURSE - HALİME YÜCEL
Kültürlerarası İletişim

İletişim Yayınları 3074 • Başvuru Dizisi 116

ISBN-13: 978-975-05-3184-2

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Melike Işık Durmaz

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Ece Ziya

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MICHEL BOURSE - HALİME YÜCEL

Kültürlerarası İletişim

Kullanım Kılavuzu

MICHEL BOURSE 1998-2013 yılları arasında Nantes Üniversitesi'nde doçent olarak görev yapmıştır. 2001-2004 yılları arasında, Makedonya'da, barış anlaşmaları çerçevesinde, Avrupa Birliği'nin bir projesi olan South East European University'de İletişim Fakültesi kurucu dekanlığını üstlenmiştir. Halen Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesidir. İletişim kuramları ve kültürlerarası iletişim, kültürel çalışmalar konusunda birçok yayını bulunmaktadır. *Éloge du métissage. Pour une théorie politique de la communication* (L'Harmattan, 2007; Türkçesi: *Mezleliğe Övgü*, Ayrıntı Yayınları, 2010), *İletişim Bilimlerinin Serüveni* (Halime Yücel ile birlikte, Ayrıntı Yayınları, 2012), *Pour comprendre les Cultural Studies* (Halime Yücel ile birlikte, L'Harmattan, 2015; Türkçesi: *Kültürel Çalışmaları Anlamak*, İletişim Yayınları, 2017), *Les mots et les idées: Interculturel et/ou Multiculturel* (L'Harmattan, 2017), *Paroles, paroles! Pour quoi parlons-nous?* (L'Harmattan, 2017), *Communication interculturelle: mode d'emploi* (Halime Yücel ile birlikte, L'Harmattan, 2019) ve *La communication politique: les enjeux aujourd'hui* (Halime Yücel ile birlikte, L'Harmattan, 2021) başlıklı kitapları bulunmaktadır.

HALİME YÜCEL Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde profesör olarak görev yapmaktadır. Reklam, göstergebilim, imge ve söylem çözümlemesi üzerine birçok makalesi, iletişim bilimleri alanında çevirileri vardır. *İletişim Bilimlerinin Serüveni* (Michel Bourse ile birlikte, Ayrıntı Yayınları, 2012), *Pour comprendre les Cultural Studies* (Michel Bourse ile birlikte, L'Harmattan, 2015; Türkçesi: *Kültürel Çalışmaları Anlamak*, İletişim Yayınları, 2017), *Communication interculturelle: mode d'emploi* (L'Harmattan, 2019), *Imgeden Yoruma* (Nobel Yayınları, 2021) ve *La communication politique: les enjeux aujourd'hui* (Michel Bourse ile birlikte, L'Harmattan, 2021) başlıklı kitapları bulunmaktadır.

Kültürařımsal iletişim,
yalnızca kuramda son derece zordur.

– KWAME APPIAH,
Pour un nouveau cosmopolitisme,
Odile Jacob, 2006, s. 150

İçindekiler

Giriş	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
Dil, Kod, Yananlam	33
İKİNCİ BÖLÜM	
Kültürel Farklılık	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İletişim Sözleşmesi	87
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Duygusal Uyum	115
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Oyun	143
ALTINCI BÖLÜM	
Kültürel Karşıtlıkların Çatışması	169
SONUÇ	
Anlaşamamaya Yazgılı mıyız?	199
Kaynakça.....	219

GİRİŞ

İletişim genellikle kendiliğinden gerçekleşen, kolay bir edim gibi görülür. Sıradandır, çünkü gündelik yaşantımızda hep iletişim kurarız. Bu kendiliğindenliğin, sıradanlığın ardında daha karmaşık bir gerçeklik vardır: Her iletişimde anlaşılamayan parçalar, yanlış anlamalar, yaklaşık anlamalar, tahminler bulunur; herkes de iletişimin sonunun kötüye varabileceğini bilir. Kültürlerarası iletişimde bu durum daha da yaygındır.

Yalnızca bir iletiyi aktarmak söz konusu olduğunda, gönderilen ve alınan ileti aynıysa, iletişimin iyi işlediği söylenebilir. Tersine bir durum, alıcının yanlış anladığını ya da göndericinin yanlış anlattığını gösterir; bunun sonucu da yanlış anlama ya da anlayamamadır. İletişimin neden-sonuç mantığında, doğrusal biçimde işlediği varsayılır. İleti (gönderici tarafından oluşturulmuş) bir veridir; bir anlamı vardır ve bir iletişim edimi sırasında doğar. İletişime katılanlar, önceden oluşturulmuş, sorgulanamaz kuralları ve yerleşik değerleri kabul ederler. Bu değerler, sözlerden geçer ve sözler aracılığıyla aktarılır. Sözcüklerin kullanımı, kabul edilmiş ve herkesçe anlaşılabilir önkoşulların devamlılığını sağlar; yoksa ileti bozulur, pratik bir etkinlik de kalmaz. Bildirişim, bir iletiyi düzenleyip aktarabilmektir. İleti ancak bir alıcı tarafından gerçekten algılanıp kabul edi-

lirse değer ve anlam bakımından etkili olacaktır. Söylem içinde her şey yalın düzanlamdan yalın düzanlama gider. Dile getirmesi gereken, görünür olandır. İletinin temel niteliği işlemsel-liğidir; göndergesel işlevin utkusudur bu, uygun tartışma tekniklerini ve stratejilerini tanımlamak yeterlidir. Örneğin Aristo retoriği, gönderilen iletilerin anlaşılabilirliğini sorgular. Aristo'nun *Retorik*'i, pratik iletişim üzerine bir yapıt ya da *techne* olarak okunabilir.

Önemli olan, her şeyden önce, aktarılmak istenen iletinin seçimi ve bunun nasıl anlaşılması gerektiğini belirlemektir. Alıcı, edilgin bir hedef gibi sunulur. Otoriter iletişim modeli, iletinin içeriğini dikkate almaz; iletişim, belirli bir içeriğin nasıl en iyi biçimde dile getirileceğini bilmeye indirgenir. Dil, neredeyse yalnızca öznelere yüklemeler arasında, bir özne ve bu özne üzerine ne söylendiği arasında bir kapsama ve dışlama aracı gibi görülür. Bu modeller uzun süre pedagoji alanında çokça rağbet görmüştür, çünkü doğrusal ve yalındırlar; kullanımlarını da davranışsal modelin hâlâ geçerli olduğu bir çağda, bir reklam uyarısının, alıcının neredeyse otomatik eylemini getirdiği düşünölen bir çağda, reklam alanında bulmuşlardır. Sınırlarını, bağlamın hiç dikkate alınmaması ve alıcının edilgin sayılması belirler. Aristo'nun olsun Shannon'ın olsun, bu modeller bir göndericinin belirli bir araçla edilgin bir alıcıya bir ileti (uyaran) gönderdiği, edilgin alıcının da bu doğrultuda eyleme geçtiği doğrusal mantığı izlerler. Sibernetik devrim, bu modeli temelden değiştirmese de farklı bakış açıları sunacaktır.

Bu işlev odaklı kavramsallaştırma, anlamın kişilere ve onların algılarına bağlı olan özünü değerlendirmekte yetersiz kalır. Bu model, bireyleri, hem algıladıkları hem de üretimine katkıda buldukları bir uyarın alanının içinde, bağımsız öznelere gibi konumlandırır. Her bireye özgü kavramsal filtreler, alışverişlerin etkinliğini sağlar. İletişim yalnızca bir anlatım düzeni değil, çok yaygın ve temel bir söyleşim ve düşünce biçimi olarak da tanımlanır. Gerçekten de günlük yaşamda seçimlerimiz, kararlarımız, görüşlerimiz tek bir bilgilendirici mantık üzerine temellenmez; tüm bir savlar, olgular, değerler bütününe kulla-

nırız. Yine, örneğin politik bir tartışmada ya da sıradan bir sohbette, bir tezi savunmak için, savları bir araya getirmek ve karışımızdakilere sunmak durumunda kalırız. Burada iletişim, dinleyicilerin manipülasyonuna da, saf bir mantıksal tanıtlamaya da indirgenemez. Bu bakış açısında anlamlama, içerisinde tüm katılımcıların etkin bir rol oynadığı, anlamı kavramaya ve paylaşmaya çalıştığı ortak bir sürece gönderme yapar. İletişim, tüm katılımcılar karşılıklı alışveriş içerisinde Öteki'nin konumunu değerlendirmeyi başardıklarında gerçekleşir. Simgeler paylaşıldığında başarılı olur. İletişim kuran, çevresiyle ilişkilerinin dışında ele alınmaz. İleti nesne değildir, toplumsal olarak oluşturulur.

Bu sorunsal doğrultusundaki çalışmalar, örneğin Jean-Blaise Grice'in sıradan mantık üzerine çalışması,¹ Oswald Ducrot'un "sözcelem" üzerine incelemeleri, iletişimi düşünmenin yeni bir biçimini ortaya koyar. Temel düşüncelerden biri, sıradan dilin mantık temelinde değil de "anlam blokları" üzerinde işlediğidir (Ducrot'un anlambilimsel blokları). Bu bloklar, kendi aralarında birçok zincirle birbirlerine bağlıdır. Her söylem, açık iletilerden çok stereotiplere, eğretilmelere, konuşan imgelere başvurur. Başka önemli bir düşünce, sıradan sohbetler yoluyla her birimizin, konumumuzu güçlendirmek için başkalarını etkilemeye, ortak değerler aramaya çabaladığımızdır. Dil edimi, sıklıkla bir yetke edimidir ve her sözce bir buyruk gibi görülebilir. Emir, tanımı gereği böyledir; aynı zamanda yanıt gerektiren bir sorudur. Sav da böyledir; alıcıyı inanma ve doğrulama konumuna yerleştirir; bu da alıcının söyleşimdeki konumunu değiştirir. Konuşan özne, karşısındakini egemenliği altına alır: Bu bakış açısından, her söyleşim bir güçler savaşıdır; gizlice manipüle ettiği için de ahlâksızdır!

Her iletişimin temel sorunu, görünüşte önemsiz anlatımlarda, sıradan dilin merkezinde yer alır. "Rezalet!" sözcüğü yalnız-

---

1 Sıradan mantık, Jean-Blaise Grice tarafından, bireyler iletişim kurduklarında ortaya konan düşünce işlemlerinden kaynaklanan temsilleri çözümlemek için geliştirilmiştir. "İletişim durumlarını" inceleme yöntemi olarak değerlendirilebilir.

ca bir görüşün ifadesi değil, dinleyeni etkilemenin bir biçimidir. Bir toplantı sırasında “Yorgunum” demek, “Sıkıldım” anlamına gelir. Her iletişimde ve kültürlerarası iletişim durumunda, içkin bir uslamlama biçimi vardır ve bunun farkına varmak gerekir. İnsan iletişimi yalnızca mantıksal kurallarla birbirine bağlı anlam birimlerine değil, aynı zamanda ve belki de daha çok, çoğu zaman örtük olan sav halkalarıyla bir araya gelen eğretilmesel imgelere dayanır. Örneğin eğretilme ve kıyas, yalnızca dili süsleyen söz sanatları değil, insan iletişiminin merkez süreçleri sayılmalıdır.

İletişim alanının bu yayılımı, iletişimin dil ve düşüncenin derin düzeneklerini etkilemesi nedeniyle gerçekleşir. İçsel düşüncelerimiz kişiye özel bir sahnede oynar; bu sahnede hep lehte ya da aleyhte olanlar ve çelişkiler karşı karşıya gelir. Bir masa çevresinde, aile arasında, arkadaşlarla ya da bir iş toplantısındaki iletişimlerimiz, küçük “politik” sahneler gibi düşünülebilir. Bu sahnelerde savlarla, değer yargılarıyla ya da zeki anlatılarla birbirimizi etkilemeye çalışırız. Gerçeği elimizde tuttuğumuzu sanırız, oysa tüm istediğimiz haklı çıkmaktır. Konuşmalarımız yoluyla bilgilendirmekten ya da karşımızdakiyle anlaşmaktan çok, son sözü söylemenin zevkine varmak isteriz. Zaten ikna edilmeye izin verdiğimiz ve bizimkinden farklı bir düşünceye sıkı sıkıya bağlı birine düşüncemizi kabul ettirdiğimiz enderdir;² çünkü ya tutumlarımız ve konularımız çok farklıdır ya iletişim durumu herkesin kendi tutumunu korumasını gerektirir ya da dinleyen, başından beri konuşanın görüşünü benimsemiştir.

İletişim, duygusal ve fiziksel olarak ne yaşadığımızı Öteki'ne aktarmak, Öteki'nin de bizim duyumsadığımızı duyumsamasını sağlamak için, daha fazlasını gerektirir. Oysa çok eşduygusal (empatik) biri için bile oldukça zor, hatta olanaksız bir iştir bu. Psikanalistler ve psikologlar açısından yanlış anlama, ile-

---

2 Bkz. M. Angenot, *Dialogues de sourds*, Mille et une nuits, Paris, 2008. “İnsanlar sürekli ve her durumda tartışır elbette, ama birbirlerini ender olarak ikna ederler aşlında. Politik tartışmadan karı koca kavgasına, felsefi polemige kadar izlenimimiz budur (...)”, s. 8.

tişimsel alışverişlerin yasadır. Bireyler benzer izleklere, aynı davalara çok büyük ilgi duysalar bile, anlaşamamanın, birbirini dinlememenin, anlamamanın bir yolunu bulurlar. Dolayısıyla iletişimin temel yapısı, “yanlış anlama/anlaşmazlıktır”. Öyleyse, göndericinin ve alıcının, etkileşimin farklı bir yorumunu yapacakları ve bu yorumlardan birinin ötekinden daha nesnel olamayacağı kabul edilmelidir. Farklılığı iletişim sürecinin merkezine yerleştirmek gerekir. İletişim süreci, ancak iletişimdekiler birbirlerini yanlış anlayabileceklerini kabul ederlerse başarıya ulaşabilir. Bu mantık, anlam yaratan göstergeler yoluyla karşılıklı anlama üzerine kurulu bir söyleşim modelini kabul eder. Eşgüdüm sağlamak, anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak ve mümkünse uzlaşmak söz konusudur. Böylece iletişim, çift kutuplu ve uzlaşmaya götürebilecek bir toplumsal iletişim süreci gibi görülebilir. Bu süreçte iletişimdekiler, iletişim bütününde sahip oldukları yere göre tanımlanırlar. İnsanların, eylem kurallarını değiştirme, etkileşimlerin yeniden düzenlenmesine yol açma yetileri vardır. İletişimdekiler, etkileşimleri yoluyla eylemlerini anlamlandırır ve bu etkileşimler yoluyla gerçekleştirilen yeniden çerçeveleme, etkileşimin kurallarını değiştirir. Aynı kültürün üyeleri arasındaki bağların, farklı kavramsal ve düzenleyici çerçevelerde kuracakları bağlardan daha yoğun olacağını ekleyebiliriz. Buna karşılık, bir toplumsal özne, birçok farklı kültürün üyesi ve birçok farklı yapılanma düzeyine ait olabilir. Bir kültüre aidiyet, iletişimin düzenlenmesinin merkezindedir, çünkü bu düzenlenme, bireyler uyguladıkları kuralların yorumunu paylaştıklarında ortaya çıkarılır ancak.

Kültürlerarasılık durumlarına özgü yorumsal dağarcıkların bu heterojenliği, sözceleri aynı akılcı geçerlilik ölçütlerine göre doğrulanmayan özneler arasında, savları yerli yerine oturtmaya elverebilecek ortak mantık zemininde uzlaşmayı zorlaştırır. Her iletişim, tartışma etiğine bağlı ülküsel bir biçim almaktan uzak, önceden var olan ve işleyişini yönetmesi beklenen birkaç temel kuralla çatışmaya girer. Örneğin tarafların, yeti gereksinimi karşısında silinen eşitliği böyledir. İki tarafın da tartış-

maya değer bulduğu bir konunun varlığı üzerinde uzlaşma da böyledir. Bu nedenle iletişimimizin, Öteki'ni görüşünü değiştirmeye ikna etmekte çoğunlukla başarısız olduğunu kabulmememiz gerekir. Neredeyse ne kadar iletişim kurarsak, birbirimizi karşılıklı olarak o kadar az anlarız gibi gelir!

Marc Angenot, bu sağır lar diyaloglarının altındaki düzenekler üzerine, bilişsel nitelikte, birbirinden ayrı retorik mantıkların varlığına bağlı “tartışma kopuşları” varsayımını ortaya atar. Dolayısıyla, çeşitli mantıksal kaymalar ya da “büyük retorik tikelik” türleri vardır ve bunlar iletişimdekileri bir sağır lar diyaloguna hapsedebilir. Bunların ilki “gerici retorik”tir. Sıklıkla tutucu düşüncenin niteliği gibi görülen bu retorik, karşıtın önerdiği değişimin boş ve üretkenlikten uzak olacağını, kötü etkiler yaratabileceğini ve elde edilen avantajları tehlikeye sokacağını göstermeyi amaçlayan birkaç tartışma şeması çevresinde düzenlenir. İkinci tür, “içkinici mantığa” karşılık gelir: “Sorunsallaştırmanı, karşıtlık yaratmanı ya da ‘burası ve şimdi’nin sınırlarını aşmanı”³ tartışmadan dışlar. Bu düşünce, akılcılık, bilim ve mantık adına bir düzen kurmayı amaçlayan her tür öneriyi “yersiz” diye reddetmeye yönelir. Üçüncü tartışma türü “komplocu düşünceyle”⁴ bağıntılıdır; bu düşünce, evrenin sorunlarının ardında, bir topluluğa özgü ve bu topluluğu yöneten gizli ve kötücül bir ideoloji ya da mantık arar. “Komplocu düşünce” güçlü bir psikolojik devindiricidir; bir anlam, değer, kimlik imajı, ahlâksal ve politik düşünce üretimi biçimini ortaya koyar; egemen değerleri yerinden eden, egemen olana karşıt, yoksun bırakılmış ve talepkâr bir topluluk varsayımı üzerine kuruludur.⁵ Dördüncü tür, “ütopyacı” mantığa ilişkindir; bu da “büyük anlatıların”, militan, ilerici ve insancıl düşüncenin niteliğidir. “İlerici-ütopyacı” militan, yıkıcı ve kabul edilemez bulunan bir toplumsal durumu ilk nedenlere kadar gi-

3 A.g.e., s. 327.

4 Angenot buna, Richard Hofstadter’den örnek verir. Hofstadter, Amerikalıların % 80’inin, hükümetin uzaylı yaşam biçimlerinin varlığını gizlediğini düşündüğünü belirtmiştir. A.g.e., s. 342.

5 A.g.e., s. 343.

derek açıklar; durumu, bunların mantıksal bir sonucu gibi görür.⁶ Ütopycacı mantık temelde ikiliklere dayalıdır; iyiyile kötüyü sürekli karşılaştırır, orta bir değer olanağı görmez. Neden-sonuç ilişkisi yoluyla işleyen bu düşüncenin savunucuları, her tür tartışmaya kapalıdır: "... aşırı milliyetçi, Yahudi düşmanı, Stalinist, Kızıl Kmer ve faşist İslâmcı (...) kendi bakış açısından ötürü asla suçlanamaz, çünkü onların mantığı bunu öğütler, hatta yüceltir."⁷

İnsanlar birbirlerini ender olarak ikna edebilirken, neden yine de iletişim kurmayı sürdürürler? Yalnızca ikna stratejilerinde başarısızlığa uğramakla kalmazlar; sonu gelmeyen, yinelenen başarısızlıklardan oluşan anlaşmazlıkları sürdürürler. Bu başarısızlıkların nedeni nedir? Bildirişim durumunda, ileti genellikle alıcısına ulaşp anlaşılırken, neden başkalarıyla iletişim kurarken ileti bu kadar kötü anlaşılır? Sürekli ve her durumda iletişim kurarız, ama birbirimizi ender ve az ikna ederiz. Böylece söyleşimlerimiz sıklıkla her birimizin başlamak için sabırla Öteki'nin susmasını beklediği iki kişilik monologlara dönüşür! Oysa dinlemek ve anlamak temel edimlerdir: Zaman ayırmak, Öteki'ne saygı duymak, varlıkları algılama biçimine katılmaya çalışmak yeterlidir. Oysa gerçekte, korkularımız ve iç çatışmalarımız bizi sağır eder.

İletişim kurmak için birilerinin konuşması, birilerinin de dinlemesi yetmez. Bildirişim ile iletişim arasındaki büyük fark budur. Bildirişim, iletişim kuran kişinin bilgilendirilmiş olmasına dayanır. İletişim ise, tam tersine, aramızda kuruldukça yavaş yavaş bulgularadığımız bir süreçtir. Dokunan bağ gerçekten istenirse ve paylaşılsa, iletişimdekiler, aralarında güvenin oluştuğunu duyumsayabilirler. Ancak o zaman tam anlamıyla gerçek bir iletişim gerçekleşebilir. Öteki'yle iletişim kurmak açık olmayı gerektirir: Karşılaşmaya açık olmak, her zaman istenen yönde gitmeyen önerileri kabul etmek... Öteki'ne doğru bu etkin yönelimde, sıklıkla sözel ya da sözel olmayan bir alış-

6 Bu akıl yürütme, yazara göre genellikle bir "tarihselcilik mantığıyla" birlikte; insanlık tarihinin "ilerleme yasasını" ortaya koyduğuna inanılır.

7 Angenot, s. 377.